

بررسی عوامل جغرافیایی موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی در شرق استان گیلان

نورالدین عظیمی* - استادیار دانشگاه گیلان، گروه شهرسازی، رشت، ایران
نصراله مولائی هاشجین - دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، گروه جغرافیا، رشت، ایران
علیرضا علیزاده - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت، رشت، ایران

دریافت مقاله: ۸۹/۱۱/۲۵

پذیرش نهایی: ۹۰/۹/۲۵

چکیده

عمران روستاها با تأکید افراطی بر عناصر کالبدی و بدون برقرار ارتباطی نظام وار و هدفمند با سایر ویژگی‌های ساختاری - کارکردی حاکم بر فضای جغرافیایی از اولویت خاص برخوردار شده است. مقاله حاضر عوامل مؤثر در موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی در بخش شرقی استان گیلان را با تأکید بر عوامل جغرافیایی مورد بررسی قرار می‌دهد. روش کلی تحقیق در این مطالعه توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌های اصلی مورد استفاده در آن بر اساس نظر سنجی از ساکنان روستاهای مورد مطالعه بدست آمده است. نتایج عمده بدست آمده از این تحقیق عبارت است از: موقعیت استقرار، فاصله روستا از مراکز شهری و اندازه جمعیت روستا با میزان موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی دارای رابطه قوی می‌باشند. روستاهای واقع در نواحی کوهستانی با اندازه جمعیتی متوسط و دورتر از مراکز شهری از نظر اجرای طرح هادی نسبت به روستاهای واقع در نواحی جلگه‌ای، نزدیکتر به شهر و با جمعیت بیشتر از موفقیت بیشتری برخوردار بوده‌اند. شناخت و آگاهی روستائیان از طرح هادی و میزان مشارکت آنها در جریان تهیه و اجرا، از عوامل مهم دیگر در دستیابی به اهداف این طرح‌ها هستند.

واژگان کلیدی: روستا، طرح هادی روستایی، اجرای طرح، عوامل جغرافیایی، شرق گیلان

۱. مقدمه

مناطق روستایی ایران با جمعیت بیش از ۲۲ میلیون نفر، در حدود یک سوم جمعیت کشور را در خود جای داده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). امروزه عمران روستاها با تأکید افراطی بر عناصر کالبدی و بدون برقرار ارتباطی نظام وار و هدفمند با سایر ویژگی‌های ساختاری - کارکردی حاکم بر فضای جغرافیایی از اولویت خاص برخوردار شده است. طرح هادی روستایی طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل: مسکونی، تجاری، کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی عمومی روستایی را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید. این طرح به دنبال تحقیق ایجاد زمینه توسعه عمران روستاها، تأمین عادلانه امکانات، هدایت وضعیت فیزیکی روستا، ایجاد تسهیلات لازم برای بهبود مسکن و خدمات محیط زیستی و عمومی است (نصر، جزوه درسی ۱۳۷۸) که تاکنون برای بسیاری از روستاها تهیه و در تعدادی از آنها به مورد اجرا گذاشته شده است. با توجه به تنوع روستاها و شرایط متفاوت جغرافیایی و اجتماعی و اقتصادی آنها، میزان موفقیت اجرای این طرح‌ها در بین روستاها متفاوت می‌باشد.

در استان گیلان همانند دیگر مناطق کشور طی سال‌های اخیر تعداد نسبتاً قابل توجهی طرح‌های هادی روستایی تهیه و برخی از آنها به مرحله اجرا در آمده است. در این پژوهش که با هدف شناسایی عوامل مؤثر در تحقق اهداف طرح‌های هادی روستایی انجام گرفته، دست یابی به نقاط قوت و ضعف عوامل دخیل در فرآیند تهیه و اجرای این طرح توسعه روستایی با تأکید بر ویژگی‌های جغرافیایی مورد نظر است که نهایتاً می‌تواند در مدیریت، تهیه و اجرای این گونه طرح‌ها کمک کند. در این تحقیق به طور مشخص نقش عوامل جغرافیایی در میزان موفقیت طرح‌ها، تأثیر آگاهی و شناخت روستائیان در جهت رسیدن به اهداف و بررسی میزان مشارکت روستائیان در مراحل مختلف تهیه، اجرا و نگهداری طرح هادی روستایی مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

برنامه‌ریزی توسعه روستایی به عنوان فرآیندی بلند مدت مستلزم نقش دولت در تنظیم و اجرای طرح‌ها و مشارکت روستائیان می‌باشد تا امکان عملی شدن برنامه‌ها را ممکن سازد (ام‌لی و چودری، ۱۳۷۰: ۷۱). در همین ارتباط توسعه فیزیکی سکونتگاه‌های روستایی، بخشی از برنامه‌ریزی توسعه روستایی محسوب می‌شود که پروژه‌های زیر

ساختی نواحی روستایی را شامل گردیده و زمینه را برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم می‌آورد. بر این اساس برنامه‌ریزی توسعه فیزیکی روستا نیازمند آگاهی و شناخت لازم از فضای روستایی است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲:۹۷). طرح‌های روستا در شرایط فعلی برای آن دسته از نقاط رشد یافته تر روستایی که دارای مرکزیت نسبی مکانی و حوزه‌های مستقل تأثیر و نفوذ می‌باشند تهیه می‌گردد (آسایش، ۱۳۷۴: ۷۸).

اجرای طرح هادی روستایی در بیش از دو دهه گذشته با انگیزه بهسازی محیط روستایی و ارتقاء بهداشت، هدفمند نمودن ساخت وسازها، ارائه تسهیلات مسکن، تسهیل در عبور و مرور، هدایت و توسعه فیزیکی روستاها و ایجاد بستر توسعه همه جانبه و تسهیل در ارائه خدمات دیگر دستگاه‌های اجرایی کشور صورت گرفته است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۶۶). در این زمینه مطالعاتی در خصوص ارزیابی اثرات مختلف اجرای طرح‌های روستایی صورت گرفته است که به نمونه‌هایی از آن در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی (دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۲، شارع پور ۱۳۷۰، جمشیدیان، ۱۳۸۲) و کالبدی (عاشقی، ۱۳۸۸، عظیمی و جمشیدیان، ۱۳۸۴) اشاره کرد. با توجه به این که عوامل مختلفی در موفقیت طرح‌های هادی نقش دارند، این مقاله تلاش می‌کند نقش عوامل مؤثر در موفقیت طرح‌های هادی با تأکید بر عوامل جغرافیایی در منطقه شرق گیلان مورد بررسی قرار دهد.

۳. روش شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی است. بخش اصلی داده‌های مورد استفاده از طریق مطالعات میدانی با استفاده از ابزار پرسش‌نامه و بخش دیگر از طریق بررسی‌های کتابخانه‌ای بدست آمده است. جامعه آماری در این تحقیق روستاهای شرق استان گیلان و جامعه نمونه شامل ۱۳ برنامه طرح هادی روستایی اجرا شده و در حال اجرا در ۶ شهرستان می‌باشد. به منظور مطالعه بررسی عوامل مؤثر در موفقیت طرح هادی روستایی و بررسی نظرات مختلف نسبت به این طرح‌ها، در مطالعات میدانی سه گروه مورد پرسش‌گری و مصاحبه قرار گرفته‌اند: گروه اول ساکنان روستاهای مورد مطالعه هستند که در هر روستا تعداد ۲۵ پرسش‌نامه به صورت تصادفی و در مجموع در این مطالعه در هر روستا از ۲۵ نفر و در مجموع از ۳۲۵ پرسش‌نامه به شیوه تصادفی تکمیل شده است. گروه دوم مسئولین محلی (شوراهای اسلامی ۱۳ روستا) و گروه سوم ۲۰ نفر از مسئولین اجرای طرح‌های هادی روستایی بنیاد مسکن استان و شهرستان‌های مورد مطالعه هستند که مصاحبه شده‌اند داده‌های کسب شده با استفاده نرم افزار SPSS کد گذاری و استخراج و سپس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته. سؤالات مورد

استفاده در این پرسش‌نامه ناظر بر دو قسمت است. ابتدا میزان موفقیت طرح‌های هادی با استفاده از ۱۸ شاخص بررسی می‌شود سپس روستاهای موفق از نظر اجرای طرح هادی با یک سری از متغیرها در ارتباط گذاشته می‌شود. برای این منظور از تحلیل آماری رابطه همبستگی پیرسون استفاده شده است تا نقش این عوامل در موفقیت طرح‌های هادی شناسایی شود.

جدول ۱. روستاهای نمونه انتخاب شده جهت مطالعه

ردیف	وضعیت طبیعی	نام روستا	نام دهستان	نام بخش	نام شهرستان	تعداد خانوار سال ۸۵	تعداد جمعیت سال ۸۵
۱	کوهستانی	اسپیلی	دیلمان	دیلمان	آستانه اشرفیه	۹۶	۳۴۷
۲	کوهستانی	موسی کلایه	سام	رانکوه	املش	۱۹۶	۸۰۵
۳	کوهپایه‌ای	شوئیل	شوئیل	رحیم‌آباد	رودسر	۳۰	۹۲
۴	کوهپایه‌ای	پیرکوه	پیرکوه	دیلمان	سیاهکل	۲۰۲	۶۶۶
۵	جلگه‌ای	دهشال	دهشال	مرکزی	آستانه	۲۳۱	۷۰۳
۶	جلگه‌ای	دهکاه	دهکاه	کیاشهر	آستانه اشرفیه	۶۶۴	۲۰۸۵
۷	جلگه‌ای	رودبنه	*	رودبنه	لاهیجان	۱۰۷۹	۳۵۹۴
۸	جلگه‌ای	لیالستان	لیالستان	مرکزی	لاهیجان	۵۵۸	۱۸۵۱
۹	جلگه‌ای	پائین چاف	*	مرکزی	لنگرود	۸۶۸	۲۹۴۴
۱۰	جلگه‌ای	میریدان	میریدان	کومله	لنگرود	۳۷۱	۱۴۴۲
۱۱	جلگه‌ای	گلسفید	گلسفید	مرکزی	لنگرود	۳۰۶	۹۲۰
۱۲	جلگه‌ای	طول لات	رحیم‌آباد	رحیم‌آباد	رودسر	۲۱۵	۸۴۲
۱۳	جلگه‌ای	رضامحله	رضا محله	مرکزی	رودسر	۱۴۲	۴۹۱

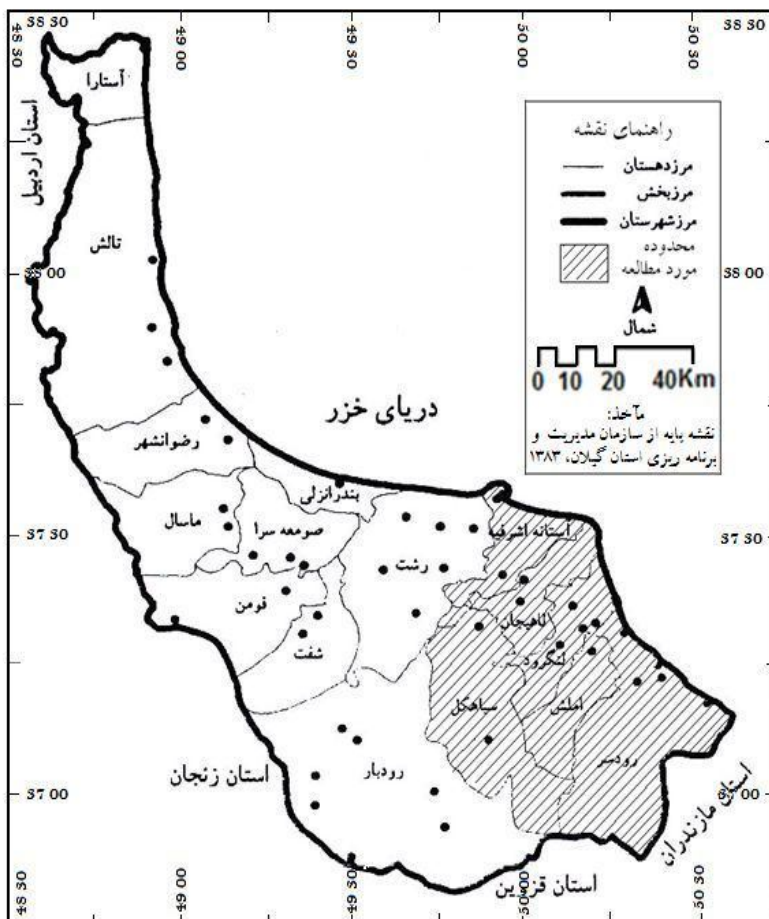
منبع: سالنامه آماری استان گیلان، ۱۳۸۸
* تبدیل به شهر شده

۴. محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در این پژوهش شرق استان گیلان می‌باشد. این محدوده با وسعتی در حدود ۴۳۱۰/۳ کیلومتر مربع، ۲۹ درصد از کل مساحت استان را در بر می‌گیرد و شامل ۶ شهرستان: آستانه اشرفیه، املش، رودسر، سیاهکل، لاهیجان و لنگرود می‌باشد (شکل ۱). شهرستان‌های فوق در مجموع شامل: ۱۵ بخش، ۱۶ شهر، ۴

دهستان و ۱۲۹۷ آبادی می‌باشند که ۴۴/۸ درصد از کل روستاهای استان گیلان را در بر می‌گیرد (سالنامه آماری استان گیلان، ۱۳۸۸).

این مطالعه در ۱۳ روستا که طرح هادی در آنها اجرا شده مورد مطالعه قرار گرفته است. اسامی این روستاها به ترتیب حروف الفبا عبارتند از: اسپیلی، پیرکوه، چاف پایین، دهشال، دهکاء، رضا محله، رودبنه، شوئیل، طول‌لات، گلسفید، لیالستان، مریدان، موسی کلایه. میزان پیشرفت کار این روستا متفاوت بوده است. به لحاظ موقعیت جغرافیایی از بین ۱۳ روستای مورد مطالعه ۹ روستا در موقعیت جلگه‌ای و ۴ روستا در منطقه کوهستانی قرار دارند.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

۵. یافته‌ها

۵-۱. بررسی میزان موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده

همان طوری که در بالا اشاره شد این مطالعه در دو بخش انجام گرفته است. به منظور بررسی دلایل موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده، ابتدا نیاز به بررسی میزان موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده بود تا بر این اساس عوامل مؤثر در میزان موفقیت آنها سنجیده شود. برای نیل به این مقصود ابتدا میزان موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده در روستاهای مورد مطالعه از طریق نظر سنجی از مردم مورد ارزیابی قرار گرفت تا دلایل مربوط به پارامترهای دخیل در میزان موفقیت طرح‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

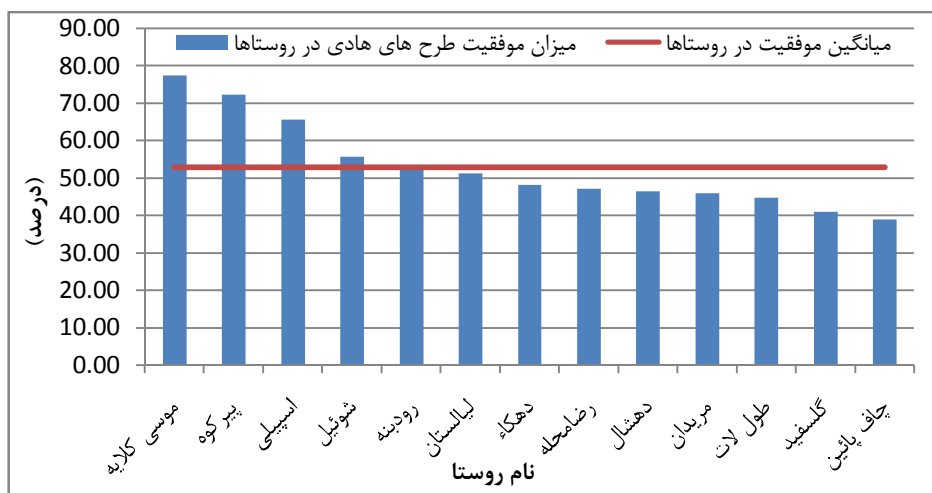
برای سنجش میزان موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده از ۱۸ شاخص قبلی شامل:

۱. شناخت روستائیان از طرح و اهداف آن.
 ۲. توجه شدن روستائیان نسبت به طرح.
 ۳. نظرخواهی از روستائیان در تهیه طرح.
 ۴. میزان مشارکت مردم در اجرای طرح.
 ۵. میزان تأثیر برای رسیدن به اهداف اجتماعی و فرهنگی.
 ۶. تأثیر طرح در کاهش مهاجرت و افزایش جمعیت.
 ۷. میزان رضایت روستائیان از اجرای طرح.
 ۸. تأثیر طرح در بهبود وضع زندگی.
 ۹. حفظ پروژه‌های اجرا شده.
 ۱۰. نظر روستائیان درباره ادامه طرح به شکل کنونی.
 ۱۱. دریافت تسهیلات از جانب روستائیان.
 ۱۲. دریافت وام برای نوسازی منازل.
 ۱۳. اخذ پروانه برای منازل.
 ۱۴. حل شدن مسائل مالکیت قبل از اجرای طرح.
 ۱۵. صورت گرفتن ساخت و ساز خارج از حریم روستا.
 ۱۶. طراحی شبکه معابر بر حسب نیاز.
 ۱۷. جمع آوری زباله در سطح روستا.
 ۱۸. وضعیت محیط زیست روستا جهت نظر سنجی از مردم استفاده گردید.
- نتایج حاصل از نظر سنجی از ساکنان ۱۳ روستا در جدول (۲) نشان داده شده است. در این جدول نتایج نظر سنجی به تفکیک ۱۸ شاخص و بر حسب روستاهای مورد مطالعه مشخص شده است.

جدول ۲. امتیاز بندی روستاهای نمونه بر اساس پارامترهای موفقیت طرح‌ها

روستاها		سؤال پرسش‌نامه										
دهکاء (درصد)	دهشال (درصد)	موسی کلایه (درصد)	اسپیلی (درصد)	پیرکوه (درصد)	طول لات (درصد)	رضامحله (درصد)	شوئیل (درصد)	رودبند (درصد)	لیالستان (درصد)	چاف پائین (درصد)	میردان (درصد)	گلسفید (درصد)
۴۸	۶۰	۵۶	۸۴	۷۲	۴۰	۵۲	۶۰	۶۰	۶۰	۴۰	۷۶	۳۶
۲۸	۲۸	۷۶	۳۶	۸۰	۲۴	۴۰	۱۲	۴۸	۴۸	۲۴	۶۰	۸
۰	۰	۸۴	۰	۷۲	۰	۰	۰	۴	۰	۰	۰	۰
۴۸	۴۴	۸۰	۲۸	۷۶	۶۰	۴۴	۵۶	۵۶	۶۰	۴۴	۴۴	۴۰
۶۰	۸۸	۹۲	۷۶	۸۸	۸۴	۸۴	۹۶	۸۴	۹۲	۹۶	۹۲	۸۴
۶۰	۵۶	۹۶	۶۸	۹۶	۶۸	۴۰	۶۰	۶۰	۷۶	۴۴	۵۶	۴۴
۴۰	۵۲	۹۶	۵۶	۸۰	۳۶	۴۰	۸۰	۴۴	۴۴	۴۰	۴۴	۴۰
۳۲	۴۴	۸۴	۴۰	۶۴	۲۸	۲۸	۳۲	۴۸	۴۴	۲۸	۳۲	۳۲
۱۲	۸	۳۶	۹۶	۸۸	۰	۸	۸۴	۴	۲۴	۱۲	۸	۴
۲۸	۴۴	۷۶	۶۴	۹۶	۴۰	۰	۸۴	۳۶	۴	۲۸	۳۲	۳۶
۶۴	۸۸	۹۶	۸۰	۸۸	۷۶	۹۶	۹۶	۹۲	۹۶	۶۸	۸۸	۸۴
۴۸	۵۶	۹۶	۵۶	۹۶	۴۴	۳۲	۴۸	۶۴	۳۲	۵۶	۵۲	۵۲
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۸۴	۵۶	۷۶	۶۸	۵۲	۵۲	۷۶	۵۶	۶۴	۶۰	۵۶	۴۸	۵۲
۳۲	۳۶	۹۶	۷۲	۱۶	۱۶	۸۴	۶۴	۲۰	۶۴	۲۸	۲۴	۴۰
۱۶	۲۸	۸۸	۹۶	۲۴	۲۴	۶۰	۴۸	۲۴	۷۶	۱۶	۲۸	۳۲
۱۰۰	۱۶	۰	۱۰۰	۶۸	۶۸	۴	۰	۱۰۰	۰	۰	۰	۲۴
۶۴	۳۲	۶۴	۶۰	۴۴	۴۴	۶۰	۶۰	۳۶	۴۰	۲۰	۴۰	۲۸
۸۶۴	۸۳۶	۱۳۹۲	۱۱۸۰	۱۳۰۰	۸۰۴	۸۴۸	۱۰۰۰	۹۴۴	۹۲۰	۷۰۰	۸۳۴	۷۳۶
۴۸	۴۶/۴	۷۷/۳	۶۵/۶	۷۲/۲	۴۴/۷	۴۷/۱	۵۵/۶	۵۲/۴	۵۱/۱	۳۸/۹	۴۵/۸	۴۰/۹

در جدول (۲) جمع و میانگین امتیازات درصدی بدست آمده برای میزان موفقیت جهت هر کدام از شاخص‌های مورد بررسی به تفکیک روستا محاسبه شده است. بر اساس ارقام بدست آمده روستاهای موسی کلایه، پیرکوه و اسپیلی به ترتیب با: ۷۷/۳، ۷۲/۲ و ۶۵/۶ درصد در بین ۱۳ روستای مورد مطالعه، از لحاظ میزان موفقیت در اجرای طرح هادی حائز بیشترین امتیاز شدند. روستاهای شوئیل با ۵۵/۶ درصد، رودبند با ۵۲/۴ درصد و لیالستان با ۵۱/۱ درصد از موفقیت نسبی و تقریباً برابر با میانگین شاخص بدست آمده برای کل روستاها برخوردار بودند و بقیه روستاها شامل: چاف پائین، دهشال، دهکاء، رضا محله، طول لات، گلسفید و میردان با امتیاز بین ۳۸/۹ تا ۴۶/۴ درصد نسبت به بقیه روستاها از موفقیت کمتری برخوردار بودند. شکل (۲)، میزان موفقیت روستاها را از لحاظ میزان امتیاز کسب شده که به صورت نزولی مرتب شده‌اند، نشان می‌دهد.

شکل ۲. میزان موفقیت روستاهای شرق‌گیلان از نظر اجرای طرح‌های هادی روستایی

۲-۵. دلایل میزان موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده

در این قسمت نقش عوامل مؤثر در میزان موفقیت طرح‌های هادی اجرا شده از جمله عوامل جغرافیایی و غیره در روستاهای مورد مطالعه بررسی می‌شود. شاخص‌های مورد استفاده برای این منظور عبارتند از:

۱. فاصله روستا تا مرکز شهرستان
 ۲. وضعیت جغرافیایی (جلگه‌ای، کوهپایه‌ای، کوهستانی)
 ۳. تعداد جمعیت
 ۴. فاصله زمانی بین تهیه و اجرای طرح
 ۵. بودجه اختصاص یافته طرح به خانوار
 ۶. میزان مشارکت روستائیان در طرح.
 ۷. آگاهی دادن به روستائیان نسبت به طرح
 ۸. شناخت روستائیان از طرح و اهداف آن
- در این مطالعه نقش عوامل هشت گانه فوق‌الذکر در میزان موفقیت اجرای طرح‌های هادی اجرا شده از طریق محاسبه رابطه همبستگی مورد آزمون قرار گرفته است (جدول ۳).

جدول ۳. نتایج آزمون پارامترهای مورد بررسی با درصد موفقیت روستاها از لحاظ اجرای طرح هادی

مؤثر جغرافیایی با میزان موفقیت طرح هادی	روستاها											پارامتر			
	چاف پائین	گل‌سفيد	طول لات	مريدان	دهشال	رضامحله	دهکاء	ليالستان	رودبنه	شونيل	اسپيلي		موسى کلابه	پيرکوه	
محاسبه رابطه همبستگی (r) بين عوامل مؤثر جغرافیایی با میزان موفقیت طرح هادی	۷۰۰	۷۳۶	۸۰۴	۸۲۴	۸۳۶	۸۴۸	۸۶۴	۹۲۰	۹۴۴	۱۰۰۰	۱۲۲۰	۱۳۹۲	۱۵۳۶	امتیاز موفقیت طرح هادی اجرا شده	
	۰.۸۲	۱۰	۸	۲۵	۱۰	۹	۱۰	۱۱	۵	۵	۴۷	۴۲	۴۶	۶۰	فاصله تا مرکز شهرستان (کیلومتر)
	۰.۸۰	۱	۱	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۳	۳	۳	۳	۳	وضعیت جغرافیایی
	-۰.۴۳	۰	۷	۰	۳	۲	۰	۲	۵	۷	۰	۰	۰	۱	فاصله زمانی بین تهیه و اجرای طرح
	-۰.۳۹	۲۹۴۴	۹۲۰	۸۴۲	۱۴۴۲	۷۰۳	۴۹۱	۲۰۸۵	۱۸۵۱	۲۹۷۵	۹۲	۳۴۷	۸۰۵	۶۶۶	اندازه جمعیت (۱۳۸۵)
	-۰.۳۹	۶۸	۶۱	۳۱۰	۲۷	۱۳۶	۲۳۸	۷۰	۴۲	۷۰	۱۷۹	۳۹۳	۱۴۴	۲۱۶	بودجه به خانوار (هزار)
	-۰.۹۲	۴۴	۴۰	۶۰	۵۲	۴۸	۴۴	۴۸	۶۰	۵۶	۵۶	۶۸	۸۰	۷۶	میزان مشارکت (درصد)
	-۰.۷۸	۲۴	۸	۲۴	۶۰	۲۸	۴۰	۲۸	۴۸	۴۸	۴۸	۳۶	۷۶	۸۰	میزان آگاهی (درصد)
	-۰.۷۲	۴۰	۳۶	۴۰	۴۲	۶۰	۵۲	۴۸	۶۰	۶۰	۶۰	۸۴	۵۶	۷۳	میزان شناخت (درصد)

۵-۲-۱. میزان فاصله

نزدیکی روستاها به شهر و یا مراکز سیاسی در یک منطقه یا ناحیه می‌تواند عاملی برای دسترسی آسانتر روستائیان به خدمات شهری و توجه بیشتر مسئولان به این روستاها باشد. بر خلاف انتظار، مطالعه حاضر نشان داد که بین فاصله روستاها از مرکز و میزان موفقیت اجرای طرح هادی رابطه مستقیم مستحکمی وجود دارد. میزان رابطه همبستگی این دو متغیر با مقدار ($r = 0/85$) نشان می‌دهد که هر چه فاصله روستاها با مرکز شهر بیشتر است، میزان موفقیت اجرای طرح هادی در آنها، زیاد تر است. هر چند که انتظار می‌رود با افزایش فاصله روستاها با مرکز شهر میزان موفقیت آنها احتمالاً کاهش یابد، ولی دو دلیل مهم را می‌توان در این رابطه مؤثر دانست. اول این که بر اساس بررسی‌های انجام گرفته در روستاهای دور دست میزان همکاری ساکنان برای اجرای طرح هادی بیشتر از ساکنان روستاهای نزدیکتر به شهر بوده است. نکته دوم این است که سطح توقعات ساکنان روستاهای دور دست در مقایسه با سطح توقعات ساکنان روستاهای نزدیکتر به شهر کمتر است. به همین دلیل میزان همکاری ساکنان روستائیان دور دست با مسئولین در اجرای بهتر طرح هادی موجب موفقیت بیشتر آنها شده است.

۵-۲-۲. موقعیت جغرافیایی

یکی از پارامترهای مورد بررسی برای میزان موفقیت اجرای طرح هادی، موقعیت جغرافیایی انتخاب شده است. در این مطالعه مشخص گردید که روستاهای واقع در مناطق کوهستانی از لحاظ اجرای طرح هادی نسبت به روستاهای واقع در مناطق جلگه‌ای و کوهپایه‌ای موفق تر بوده‌اند. از بین ۱۳ روستای مورد مطالعه، ۴ روستایی که بیشترین میزان موفقیت را داشتند یعنی روستاهای موسی کلایه، اسپیلی، پیرکوه و شوئیل همه در منطقه کوهستانی قرار دارند. یکی از دلایل این امر را می‌توان در ارتباط با دور دست بودن این روستاها با نقاط شهری و میزان مشارکت و همیاری بیشتر آنها در فرآیند تهیه و اجرای طرح هادی دانست. دلیل دیگر این موضوع را می‌توان در کوچکتر بودن روستاها دور دست و جمعیت نسبی کمتر آنها و در نهایت حجم کمتر فعالیت‌های فیزیکی مورد نیاز برای اجرای طرح هادی در مقایسه با روستاهای واقع در نواحی جلگه‌ای دانست. دلیل سومی که می‌توان برای این عامل در نظر گرفت، قدیمی تر بودن بافت فیزیکی روستاهای واقع در نواحی کوهستانی در مقایسه با روستاهای جلگه‌ای دانست که تمایل و همکاری بیشتر ساکنان آنها برای تخریب‌های احتمالی در فرآیند اجرا طرح و در نتیجه اجرای کامل تر آن باشد.

۵-۲-۳. فاصله زمانی بین تهیه و اجرای طرح هادی

یکی از عواملی که می‌تواند در موفقیت طرح‌های هادی روستایی مؤثر واقع شود، کاستن از فاصله زمانی بین تهیه طرح و آغاز کار اجرایی آن می‌باشد. فاصله طولانی تر بین سال تهیه و آغاز طرح باعث می‌شود تا طرح خاصیت به روز بودن خود را از دست داده و بین نیازهای تشخیص داده شده در طرح با نیازهای جدید مردم همخوانی کمتری باشد. از طرف دیگر آمار و اطلاعات با مرور زمان دستخوش تغییر می‌شوند. در بررسی حاضر مطالعه فاصله زمانی بین تهیه و اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه یک رابطه منفی ضعیفی را نشان می‌دهد ($r = 0.4$). این شاخص بیانگر این است که یک رابطه معکوس نسبی بین فاصله زمانی و موفقیت طرح‌های هادی وجود دارد که بیانگر این است که هرچه فاصله زمانی بین تهیه و اجرای طرح کمتر باشد موفقیت طرح بیشتر است. روستاهایی موفق تر بوده‌اند که این فاصله اندک یعنی تا یک سال بوده است مانند: موسی کلایه، اسپیلی و پیرکوه. در صورتی که در غالب روستاها با موفقیت کمتر، این فاصله زمانی زیادتر بوده است. این فاصله زمانی در دو روستای مریدان و لیاستان از ۳ تا ۵ سال و حتی در دو روستای رودبنه و گلسفید به ۷ سال می‌رسد.

۵-۲-۴. اندازه جمعیت

از عواملی مهمی که در انتخاب روستاها برای تهیه طرح هادی در نظر گرفته می‌شود تعداد جمعیت می‌باشد. همچنین از جمله اهداف طرح‌های هادی روستایی جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها و بروز مشکلات ناشی از آن می‌باشد.

در همین رابطه با مطالعه تعداد جمعیت روستاهای نمونه مشخص می‌شود که روستاهای موفق در این سال‌ها (پیرکوه، موسی‌کلایه، اسپیلی و شوئیل) همگی دارای جمعیتی بالنسبه کمتر (متوسط ۴۷۷ نفر) بوده‌اند. در حالی که روستاهای ناموفق (گلسفید، چاف، دهشال، دهکاء) اکثراً دارای جمعیت نسبتاً بیشتری (متوسط ۱۶۶۳ نفر) بوده‌اند. بنابر این بر اساس نتایج بدست آمده می‌توان به این نکته پی‌برد که کوچکتر بودن اندازه جمعیتی روستاها در میزان موفقیت آنها مؤثر بوده است. اجرای طرح هادی نتوانسته مانع از مهاجرت ساکنان این دسته از روستاها شود. بنابراین نتیجه آزمون همبستگی ($r = -0.38$) نشان می‌دهد که بین تعداد جمعیت و موفقیت طرح‌ها رابطه منفی نسبی وجود دارد.

در ارتباط با این موضوع به سه نکته می‌توان اشاره کرد. اول این که در روستاهای کوچکتر به طور طبیعی حجم کمتری از عملیات اجرایی مورد نیاز است و به همین خاطر طرح هادی در مدت زمان کمتری به مورد اجرا در می‌آید. دوم این که حجم کمتر کار اجرایی، افراد کمتری از ساکنین روستا را در طرح هادی درگیر می‌کند که در عمل از نظر هماهنگی و جلب رضایت آسانتر از حالتی است که ساکنین بیشتری از اهالی روستاها درگیر طرح می‌شوند. نکته سوم این که حجم کمتر کار اجرایی مدیریت کار را هم از لحاظ تأمین بودجه و هم از نظر کنترل و نظارت بر عملیات اجرایی طرح آسانتر و عملاً سبب اتمام به موقع و در نتیجه باعث موفقیت بیشتر آنها در مقایسه با روستاهایی که دارای جمعیت بیشتر هستند، می‌شود.

۵-۲-۵. بودجه اختصاص یافته برای اجرای طرح

بدون شک میزان بودجه اختصاص یافته برای اجرای طرح هادی یکی از مهمترین عوامل دخیل در میزان موفقیت این طرح‌ها می‌باشد. مقدار آزمون همبستگی ($r = 0.4$) بیانگر این موضوع است که بین میزان موفقیت طرح و میزان بودجه آن نوعی رابطه مستقیم مشاهده می‌گردد. با توجه به این که مقدار مطلق بودجه اختصاص یافته برای اجرای طرح‌های هادی در روستاها بر اساس حجم کار متفاوت می‌باشد، لذا برای ارزیابی بهتر سرانه آن بر حسب خانوار محاسبه شده است. نتیجه بررسی نشان می‌دهد که بودجه اختصاص یافته برای هر خانوار در روستاهای موفق گاهی به ۵ برابر همین شاخص در روستاهای ناموفق می‌رسد. برای مثال در حالی که میزان بودجه اختصاص یافته برای هر خانوار در روستای اسپیلی که یکی از روستاهای موفق از نظر اجرای طرح

هادی می‌باشد، به ۳۹۳ هزار تومان می‌رسد این مقدار در روستای گلسفید از روستاهای کمتر موفق به ۶۱ هزار تومان و در روستای مریدان به ۲۷ هزار تومان می‌رسد. تنها نکته درخور توجه این است که اگرچه در روستاهای طول لات و رضا محله میزان این شاخص بالا می‌باشد، اما بدلائل دیگری چون عدم شناخت و آگاهی مردم از طرح و اهداف آن و مشارکت پائین آنها این طرح‌ها ناموفق بنظر می‌رسند.

۵-۲-۶. آگاهی و شناخت روستائیان نسبت به طرح

توجیه ساکنان روستا قبل از اجرای طرح نسبت به طرح و اهداف و مراحل آن و آگاه کردن آنها از لزوم اجرای این طرح‌ها می‌تواند نقش مهمی را در موفقیت طرح‌ها و جلب همکاری مردم داشته باشد. نتایج بدست آمده در این مطالعه بیانگر یک رابطه نسبتاً قوی بین میزان شناخت و آگاهی مردم از طرح و میزان موفقیت در اجرای طرح هادی می‌باشد. رابطه همبستگی بین شناخت مردم از اهداف طرح هادی با میزان موفقیت طرح ($r=0.73$) و میزان آگاهی مردم از لزوم اجرای طرح هادی و مراحل آن ($r=0.79$) می‌باشد. این نتیجه به این مفهوم است که هرچه میزان شناخت و آگاهی مردم نسبت به طرح هادی بیشتر بوده، میزان موفقیت اجرای طرح هادی نیز بیشتر می‌باشد.

بر اساس جداول (۲) روستاهای پیرکوه، موسی کلایه، اسپیلی که دارای بیشترین شاخص آگاهی و شناخت نسبت به طرح هادی هستند در صدر این شاخص قرار دارند. از طرف دیگر ساکنان روستای گلسفید، چاف، طول لات و دهشال با پاسخ منفی به این گزینه‌ها مهمترین دلایل عدم موفقیت این طرح‌ها را مشخص کرده‌اند. یکی از خصوصیات این روستاها اندازه کمتر جمعیت آنها و موقعیت کوهستانی و فاصله بیشتر با مرکز شهر می‌باشد. به نظر می‌رسد جمعیت کمتر و موقعیت دور افتادگی آنها عاملی جهت تمایل و گرایش بیشتر ساکنان برای اجرای طرح و بهبود شرایط زیستی آنها باشد. روستاهای کوچکتر عموماً از امکانات کمتر برخوردار بوده و میزان محرومیت آنها در مقایسه با روستاهای بزرگتر بیشتر است. فرصت تهیه و اجرای طرح هادی عمل انگیزه بیشتری برای رفع محرومیت ساکنان این روستاها محسوب می‌شود و به همین خاطر میل و گرایش آنها برای اجرای طرح سبب آگاهی بیشتر آنها از محتوای طرح می‌شود. این موضوع به نوبه خود همکاری بیشتر آنها را در جهت اجرای طرح فراهم می‌آورد که منجر به موفقیت بیشتر طرح هادی می‌شود.

۵-۲-۷. مشارکت

در چند دهه گذشته نظریه پردازان توسعه روستایی بر لزوم مشارکت مردم در تصمیم‌گیری جهت دستیابی به توسعه جامعه روستایی تأکید کرده‌اند (طوسی، ۱۳۷۲: ۱۳۰). مشارکت مردم در طرح‌ها به شرکت آنان در تصمیم‌گیری، اجرا و حفظ و نگهداری کمک می‌کند. برای آن که مشارکت هوشمندانه بکار گرفته شود، به شناخت و آگاهی از سازکارهایی که از راه آنها مشارکت به اجرا در می‌آید نیاز وجود دارد. برای دستیابی به توسعه و بخصوص توسعه جامعه روستایی مشارکت امری حیاتی است. مشارکت مردم بایستی در مراحل مختلف طرح (تهیه، اجرا، حفظ و نگهداری) صورت گیرد. مشارکت هرچه بیشتر مردم در طرح خود دارای پبش شرطهایی است که باید فراهم شود از جمله آنها آگاهی دادن به مردم در زمینه طرح و همچنین برآورد صحیح نیازهای اساسی آنها می‌باشد. دعوت از افراد به مشارکت در یک طرح باعث اثرات مثبت رفتاری، مالی و باعث نگرش بهتر مردم می‌شود (سعادت، ۱۳۷۳: ۲۰۳).

۵-۲-۸. شناخت روستائیان از طرح و اهداف آن

در این مطالعه نقش میزان مشارکت مردم بر موفقیت طرح‌ها از طریق پاسخ‌های داده شده به پرسش‌نامه بررسی شده است. نتیجه حاصل از این بررسی نشان می‌دهد که مردم ساکن در روستاهای موفق از نظر اجرای طرح مشارکت بیشتری در مراحل تهیه و اجرای طرح داشته‌اند، مانند ساکنان روستاهای پیرکوه، موسی کلایه و اسپیلی. در حالی است که ساکنان روستاهایی که موفقیت کمتری داشته‌اند میزان مشارکت خود در طرح را پائین و اندک ارزیابی کرده‌اند مانند روستاهای گلسفید و چاف پائین. اندازه آزمون همبستگی ($r = 0.9$) بیانگر این موضوع است که بین میزان موفقیت طرح و میزان مشارکت مردم نوعی رابطه مستقیم قوی مشاهده می‌گردد به گونه‌ای که هرچه میزان مشارکت مردم در طرح بیشتر باشد به همان میزان موفقیت طرح‌ها بیشتر بوده است.

۶. نتیجه‌گیری

مقاله حاضر نقش عوامل مؤثر در موفقیت اجرای طرح‌های هادی را با تأکید بر عوامل جغرافیایی در ۱۳ روستای نمونه شرق استان گیلان مورد بررسی قرار داد است. برای این منظور ابتدا میزان موفقیت اجرای طرح‌های هادی با استفاده از ۱۸ شاخص در نظر سنجی از مردم مورد ارزیابی قرار گرفت. نتیجه حاصل از این بررسی نشان داد که از بین ۱۳ روستای مورد مطالعه، ۴ روستای موسی کلایه، پیرکوه، اسپیلی و شویل دارای بیشترین درصد میزان موفقیت بودند. ۲ روستای رودبنه و لیالستان دارای درصد موفقیت نزدیک به میانگین قرار دارند. ۷ روستای دیگر عموماً دارای میزان موفقیت کمتری نسبت به بقیه قرار دارند.

در قسمت دیگر این مطالعه نقش عوامل مؤثر در میزان موفقیت از جمله تأثیر عوامل جغرافیایی مورد مطالعه قرار گرفته است. یافته‌های این قسمت بیانگر آن است که عامل فاصله و به عبارتی دوری یا نزدیکی روستاها به مرکز شهری با میزان موفقیت اجرای طرح هادی رابطه قوی دارد. همچنین عامل موقعیت جغرافیایی یعنی قرارگیری روستا در منطقه کوهستانی یا جلگه از عوامل مهم تأثیر گذار دیگر در میزان موفقیت طرح‌ها محسوب می‌شود. همچنین میزان شناخت و آگاهی روستائیان از فرآیند مطالعه و اجرای طرح و نیز میزان مشارکت آنها در مراحل تهیه و اجرای طرح هادی از عوامل مهم دخیل در میزان موفقیت طرح‌ها شناسایی شدند. در مقابل تعداد جمعیت، مدت زمان بین تهیه و اجرای طرح و مقدار بودجه اختصاص به طرح‌های هادی دارای رابطه متوسط در موفقیت اجرای طرح هادی تشخیص داده شدند.

با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌رسد که مسئولان و متولیان تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی، ضمن کاستن از فاصله زمانی بین زمان تهیه و اجرای آن نسبت به آگاهی بخشی بیشتر روستائیان از منافع حاصل از اجرای طرح هادی کوشش نمایند. در راستای مشارکت بیشتر روستائیان در فرآیند مطالعه و اجرای طرح هادی با دخالت دادن آنها در فرآیند تصمیم‌گیری، زمینه‌های بیشتر موفقیت اجرای طرح‌های هادی فراهم می‌آید. حداقل در محدوده استان‌های شمالی با عنایت به نقش عوامل جغرافیایی در موفقیت اجرای طرح‌ها، نسبت به انتخاب روستاهای با ابعاد جمعیتی متوسط و واقع در مناطق کوهستانی به اندازه روستاهای بزرگ و واقع در مناطق جلگه‌ای توجه شود.

۷. منابع

۱. آسایش، حسین، ۱۳۷۴، کارگاه برنامه‌ریزی روستایی، انتشارات دانشگاه پیام نور.
۲. ام. لی، دیوید و چودری، دی، پی، ۱۳۷۰، ماهیت مسائل و رهیافت‌های توسعه روستایی، گاهنامه روستا و توسعه، شماره سوم، انتشارات مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی وزارت جهاد و سازندگی
۳. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۳۶، اساسنامه بنیاد مسکن.
۴. بنیاد و مسکن انقلاب اسلامی استان گیلان، ۱۳۷۱، طرح هادی روستای دهکاء، وضع موجود و پیشنهادی.
۵. بنیاد و مسکن انقلاب اسلامی استان گیلان، ۱۳۷۳، طرح هادی روستای شوئیل، مرحله اول و دوم.
۶. بنیاد و مسکن انقلاب اسلامی استان گیلان، ۱۳۷۵، طرح هادی روستای طول لات.
۷. جمشیدیان، مجید، ۱۳۸۲، بررسی اثرات اقتصادی-اجتماعی و کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی، غرب گیلان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
۸. دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۲، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی، دفتر معاونت عمران روستایی، دفتر مرکزی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران
۹. سعادت، اسفندیار، ۱۳۷۳، فرآیند تصمیم‌گیری در سازمان، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۰. شارع پور، محمد، ۱۳۷۰، بازتاب اقتصادی-اجتماعی اجرای طرح‌های هادی و بهسازی در روستاهای آذربایجان شرقی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شماره ۱۱.
۱۱. طوسی، محمد علی، ۱۳۷۲، مشارکت در مدیریت و مالکیت، انتشارات مرکز آموزش و مدیریت دولتی.
۱۲. عاشقی، اردشیر، ۱۳۸۸، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان میاندوآب، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
۱۳. عظیمی، نورالدین، جمشیدیان، مجید، ۱۳۸۴، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، مطالعه موردی غرب گیلان، هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۲۲، تابستان ۱۳۸۴.
۱۴. مطیعی لنگرودی، سید حسن، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
۱۵. نصر، حسین، ۱۳۷۸، جزوه درسی برنامه‌ریزی روستایی در ایران، کارشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
۱۶. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸، سالنامه آماری استان گیلان.
۱۷. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، فرهنگ آبادیهای کشور، شهرستان‌های املش، آستانه، لنگرود، رودسر، سیاهکل و لاهیجان.
۱۸. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان گیلان.
۱۹. مهندسین مشاورین کاو آب، ۱۳۶۹، طرح‌ریزی کالبدی ملی و منطقه‌ای، تهران.